

необхідність дослідження інституту охорони праці, внесення пропозицій щодо покращення умов праці громадян і також управління працею. Нами з'ясовано, що інститут охорони праці наукою трудового права може розглядатися в трьох категоріях: як галузевий принцип, самостійний інститут особливої частини, а також як функція трудового права.

Література

1. Русаловський А.В. Правові та організаційні питання охорони праці. Навч. посібник. - 5-те видання, доповн і перераб / А.В. Русаловський. - К.: Університет "Україна", 2011. - 280 с.
2. Трудове право України: Навч. посіб. \ За заг. ред. В.Е. Теліпко: - К.: Центр учбової літератури, 2009. - 456 с.
3. Семенова А.Е. Очерки советского трудового права. Изд. 2-е дополн / А.Е. Семенова. - Х.: Изд-во ВУСПС, 1925. - С. 87.
4. Иванов С.А., Лившиц Р.З., Орловский Ю.П., Пятаков А.В., Цепин А.И. Трудовое право и повышение качества труда / С.А. Иванов, Р.З. Лившиц, Ю.П. Орловский, А.В. Пятаков, А.И. Цепин; под ред. С.А. Иванова - М.: Изд-во "Наука", 1987. - 270 с.
5. Курс порівняльного трудового права: підручник /

М.І. Іншин, А.Р. Мацюк, А.М. Соцький, В.І. Щербіна / За ред. акад. А.Р. Мацюка. - Х.: Ніка Нова, 2011. - 980 с.

6. Козак З.Я. Правове регулювання охорони праці: Навчальний посібник. - Львів, 2003. - 168 с.

7. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради. - 1996. - № 30. - С. 141.

8. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.71 № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. - 1971. - № 50. - С. 375.

9. Пилипенко П.Д. Трудове право України: Академічний курс. Підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / [П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурак, З.Я. Козак та ін.]; за ред. П.Д. Пилипенка. - 2-е вид., перероб. і доп. - К.: Видавничий дім "Ін Юре", 2006. - 544 с.

10. Закон України "Про охорону праці" // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 49. - С. 1475-1492.

11. Жедецкий В.Ц., Джигеирей В.С., Мельников А.В. Основы охраны труда. Учебник, изд. 2-е, дополненное. - Львов: Афиша, 2000. - 351 с.

Овсянко Д.С.,
магістр Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
Надійшла до редакції: 24.09.2014

УДК:349.2

ПРАВОВИЙ СТАТУС КОМІСІЙ ІЗ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ, РОБОТОДАВЦІВ І СОЦІАЛЬНИХ СТРАХОВИХ ФОНДІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Боднарук М. І.

З'ясовано сутність правового статусу комісії із соціального страхування, роботодавців та соціальних страхових фондів як суб'єктів соціального страхування в Україні. Аналізується сучасний стан законодавчої бази, яка регулює правовий статус комісії із соціального страхування, роботодавців і соціальних страхових фондів як суб'єктів соціального страхування в Україні.

Ключові слова: соціальне страхування, суб'єкти соціального страхування, комісія із соціального страхування, соціальний страховий фонд, роботодавець.

Вияснено сутність правового статусу комісій по соціальному страхуванню, роботодавців і соціальних страхових фондів як суб'єктів соціального страхування в Україні. Аналізується сучасний стан законодавчої бази, регулюючої правовий статус комісії по соціальному страхуванню, роботодавців і соціальних страхових фондів як суб'єктів соціального страхування в Україні.

Ключевые слова: социальное страхование, субъекты социального страхования, комиссия по социальному страхованию, социальный страховой фонд, работодатель.

The article examines the essence of the legal status of commissions of social security, employer and social security funds as subjects of social insurance in Ukraine. The article investigates the legislative framework governing the legal status of commissions of social security, employer and social security funds as subjects of social insurance in Ukraine.

© М.І. Боднарук, 2014

Keywords: social insurance, social insurance agents, commission on social insurance, social insurance fund and the employer.

У системі соціального страхування забезпечується захист від ризику втрати або зменшення заробітної плати, або іншого трудового доходу з причин, визнаними суспільством поважними. Тому компенсація соціально-економічного ризику є нічим іншим як підтримкою певного рівня життя застрахованих осіб. Указана діяльність охоплює формування коштів фондів соціального страхування та страхові виплати особам, які потребують соціального державного забезпечення. Фундаментальними основами для участі певних суб'єктів у галузі соціального страхування в правовідносинах є сукупність установлених законами правових можливостей, прав і обов'язків суб'єктів, залучених до системи соціального страхування. У цьому контексті розроблення концептуально нових основ правового статусу застрахованих суб'єктів, які мають право на соціальне забезпечення, набуває особливої актуальності, оскільки соціальне страхування є надважливим елементом політики доходів держави, системи суспільних відносин між державою, людиною, роботодавцями та іншими суб'єктами, діяльність яких спрямована на підтримку на соціально прийнятному рівні грошових доходів населення.

Проблеми правового статусу комісії із соціального страхування, роботодавців і соціальних страхових фондів як суб'єктів у сфері соціального страхування в Україні розглядали такі вчені, як: Г.О. Барабаш, В.Д. Бринцев,

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**

Н.Б. Болотіна, В.С. Венедиктов, Г.А. Зуб, М.І. Іншин, В.П. Кохан, Л.І. Лазор, І.В. Лазор, І.В. Михайловський, О.І. Оклей, П.П. Пусторослева, Б.І. Сташків, І.І. Шамшина, О.Г. Чутчева, Г.І. Чанишева та інші. Але незважаючи на різні погляди на окреслену проблему, багато аспектів щодо визначення правового статусу суб'єктів у сфері соціального страхування залишилось поза увагою науковців, щодо вказаного питання спеціального комплексного дослідження не здійснювалось.

Метою статті є проведення наукового аналізу комісій із соціального страхування, роботодавців і соціальних страхових фондів як суб'єктів у сфері соціального страхування в Україні. Для досягнення цієї мети потрібно виконати ряд завдань, а саме: проаналізувати значення кожного з цих суб'єктів соціального партнерства, а також визначити їхні характерні ознаки.

Комісія із соціального страхування, яка створюється роботодавцями, не має статусу юридичної особи, і закріплюється за публічно-правовими утвореннями публічно-правовими нормативними актами, що ставить під сумнів її правосуб'єктність. Беручи участь у правовідносинах, комісії не є юридичними особами - до них лише застосовуються норми, які визначають їх участь у статусі працівника й роботодавця - юридичної особи. Комісії мають право діяти від свого власного імені й вступати у відносини з іншими суб'єктами самостійно. Юридичні права й обов'язки, якими наділені комісії, юридичний характер відповідних відносин, урегульованість їх нормами права свідчить, що комісія є суб'єктом страхових відносин. Правоздатність комісій із соціального страхування, на відміну від юридичних осіб, визначається одночасно нормативними правовими актами публічного й приватного права. Саме публічно-правові акти спочатку окреслюють рамки їх правоздатності з метою вирішення завдань, що стоять перед суспільством. Отже, можна свідчити: комісії соціального страхування діють не як відокремлені юридичні особи, проте мають правовий статус, який визначений у межах компетенції.

Уваги заслуговує питання про правовий статус роботодавця в правовідносинах з обов'язкового соціального страхування, обов'язкового пенсійного страхування й надання забезпечення із страхових фондів. У цих правовідносинах підприємства є страховальниками. Є.Б. Хохлов справедливо зазначав, що для працівника, як і для роботодавця основне значення має можливість бути суб'єктом трудових правовідносин [1, 400]. З цього питання Л.Я. Гінцбург підкреслював, що потрібно бути суб'єктом трудового права, щоб потім придбати конкретні трудові права й стати суб'єктом трудових обов'язків [2, 186]. М.Г. Александров визнає, що підприємство отримує правовий статус суб'єкта трудових правовідносин у тому разі, якщо підприємство наділене правом прийняття на роботу, має відокремлений фонд заробітної плати, окремий рахунок в банку й знаходиться на самостійному балансі [3, 169]. Правовий статус роботодавця відповідно до чинного законодавства можна розглядати як його становище в суспільстві, певній системі соціальних зв'язків, взаємовідносин з державними органами, трудовим колективом (уповноваженими ним органами), які базуються на законодавчих нормах, підзаконних актах і нормах локального характеру [4, 282].

Найбільш загальними передумовами виникнення в роботодавця правового статусу є наявність майнових та організаційних умов для вступу в трудові правовідносини. Є. Хохлов пропонує назвати їх

матеріальними й формальними умовами виникнення правосуб'єктності [5, 401]. В. Смирнов майновим критерієм правового статусу вважає наявність у роботодавця засобів, для того щоб виплачувати заробітну плату, фінансувати безперервний виробничий процес, а також наявність рахунку в банку [6, 51].

На нашу думку, наявність фонду оплати праці, безумовно, є особливістю правового статусу роботодавця, але вважаємо, що критерієм виникнення правового статусу роботодавців є реєстрація роботодавця як платника єдиного соціального внеску до Пенсійного фонду та Фондів соціального страхування. На роботодавців як на страховальників покладається обов'язок стати на облік у страховиків у порядку, встановленому чинним законодавством, які зобов'язані ставити на облік суб'єктів господарської діяльності. Отримання роботодавцем довідок про взяття на облік у відділеннях пенсійного фонду, фондах зайнятості, соціального страхування від нещасних випадків на виробництві й професійних захворювань, фонду соціального страхування від тимчасової втрати працездатності є відповідною точкою виникнення правового статусу в роботодавця, які згідно зі ст. 4 Закону [7] є платниками єдиного внеску.

В Україні діють такі соціальні страхові фонди: Пенсійний фонд, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [8, 9, 10, 11]. Для позначення страхових фондів як суб'єктів права соціального забезпечення В.Я. Бурак, С.М. Синчук використовують саме такий термін - "соціальні фонди", оскільки, як обґрунтовують науковці, саме так відображено їх цільове призначення: ефективна реалізація соціальних завдань, а саме - фінансування соціальних виплат (пенсій, допомоги тощо), соціальних послуг і соціальних пільг [12, 36]. Вважаємо, що така позиція є слушною, оскільки метою діяльності фондів дійсно є надання різних видів соціального забезпечення особам, які зазнали соціальних ризиків.

Основи законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування закріплюють загальне визначення поняття "страхові фонди". Звертаючись до чинного законодавства [8, 9, 10, 11], страхові фонди є некомерційними й самоврядними організаціями з правовим статусом юридичної особи. Кожний визначений фонд отримує статус з дня реєстрації статуту фонду, який затверджується його правлінням, у спеціально уповноваженому органі виконавчої влади. Кошти соціальних страхових фондів формуються зі страхових внесків і фінансування виплат, які вони надають, що здійснюється завдяки страховим внескам застрахованих осіб і роботодавців-страховальників. Пунктом 1 статті 13 проекту Закону про загальнообов'язкове державне медичне страхування від 05.04.2013 № 2597-1 [12] визначено, що Фонд обов'язкового медичного страхування є некомерційною самоврядною організацією, що діє на підставі статуту, який затверджується її правлінням за погодженням з Наглядною радою Фонду, тобто після прийняття закону про загальнообов'язкове державне медичне страхування вказаний фонд буде мати аналогічні характеристики. Фонд обов'язкового медичного страхування підзвітний Кабінету Міністрів України (п. 9).

Основним завданням соціальних страхових фондів є акумулювання та збір страхових внесків і надання застрахованим особам матеріального забезпечення при настанні страхових випадків, таких як: тимчасова непрацездатність, вагітність і пологи, безробіття; нещасний випадок на виробництві; професійне захворювання. У свою чергу, фонди розподіляють зазначені кошти при настанні страхових випадків на потреби будь-якої особи з числа застрахованих з урахуванням суми внесених внесків і відповідно до тривалості страхового стажу, індивідуальних особливостей організму людини, його сімейного стану, інших юридично значимих обставин. Слід акцентувати, що проектом Закону про загальнообов'язкове державне медичне страхування від 05.04.2013 № 2597-1 [13] права та обов'язки Фонду обов'язкового медичного страхування чітко не визначені.

Особливостями правового статусу соціальних страхових фондів є наступні ознаки:

1) цільовий характер витрачання коштів соціального страхування, що означає можливість використання страхових внесків лише для надання матеріального забезпечення при настанні страхових випадків;

2) позабюджетність страхових внесків означає, що Бюджетним Кодексом [14], яким встановлюється бюджетна система України, кошти соціальних страхових фондів не включаються до складу бюджетної системи України;

3) некомерційність соціальних страхових фондів полягає в тому, що створення фондів не має на меті отримання прибутку. Правовий статус у цьому аспекті забезпечується заборонаю здійснювати соціальним страховим фондам будь-яку діяльність, крім діяльності, яка визначена законом про відповідний вид соціального страхування та статутом фонду, що відображено в ч. 4 ст. 14 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування [15].

Крім цього, соціальні страхові фонди характеризуються ознаками, які притаманні державним органам, зокрема, це наділення державно-владними повноваженнями на підставі відповідних законів або підзаконних нормативно-правових актів. Проявами державно-владних повноважень, на думку Н. Пришви [16, 8], є здійснення соціальними страховими фондами функції контролю за повнотою сплати страхових внесків і накладення штрафних санкцій за порушення порядку їх сплати. Правовий статус окремих страхових фондів має певні особливості. Так, Пенсійний фонд України [17] є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується й координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики України. Отже, Пенсійний фонд України за його правовим статусом можна лише умовно віднести до соціальних страхових. Функціонує сьогодні як центральний орган виконавчої влади, цей фонд не є самоврядною організацією. Правовий статус Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття також має особливості. Це можливість витрачання коштів цього Фонду на матеріальне забезпечення незастрахованих осіб. Проектом Закону про загальнообов'язкове державне медичне страхування від 05.04.2013 № 2597-1 [13] передбачений аналогічний правовий статус Фонду обов'язкового медичного страхування, проте його особливості полягає в підзвітності Кабінету Міністрів України (ст. 13 п. 9). Статтею 38 Проекту Закону про

загальнообов'язкове державне медичне страхування від 05.04.2013 № 2597-1 [13] визначено, що Фонд обов'язкового медичного страхування здійснює контроль за дотриманням страховальниками, постачальниками медичних послуг законодавства у сфері обов'язкового медичного страхування.

Підводячи підсумок розгляду проблеми змісту й розуміння юридичної конструкції правового статусу суб'єктів соціального страхування, необхідно відзначити, що ні загальна теорія права, ні галузева наука соціального права поки не виробили єдиних підходів у своєму розумінні правового статусу суб'єктів соціального страхування. Чинне законодавство також не встановлює необхідний перелік елементів правового статусу суб'єктів соціального страхування. Однак можна відзначити стійку тенденцію в науці соціального права розглядати зміст правового статусу суб'єктів права соціального страхування через застосовувану загальною теорією права юридичну конструкцію правового статусу, через його елементний склад. У роботі нами доведено, що діяльність системи соціального страхування спрямована на реалізацію конституційних прав усіх громадян на отримання соціального забезпечення при настанні встановленого законом віку або іншого страхового випадку, що тягне за собою неможливість працювати. Тобто ефективне державне управління системи соціального страхування неможливе без злагодженої роботи всіх суб'єктів соціального страхування, без визначення всіх елементів правового статусу суб'єктів соціального страхування.

Підводячи підсумок розгляду проблеми змісту й розуміння юридичної конструкції правового статусу комісій із соціального страхування, роботодавців та соціальних страхових фондів як суб'єктів у сфері соціального страхування в Україні, необхідно відзначити, що ні чинне законодавство, ні загальна теорія права, ні галузева наука соціального права поки не виробили єдиних підходів у своєму розумінні щодо необхідного переліку елементів правового статусу найманих працівників, а також професійних спілок як суб'єктів соціального страхування. Щодо комісій по соціальному страхуванню, то можна виділити такі їхні характерні ознаки: 1) обов'язок у прийнятті рішення про призначення матеріального забезпечення; 2) обов'язок перевірки правильності видачі та заповнення документів, які є підставою для надання матеріального забезпечення; 3) проведення контролю за правильним нарахуванням і своєчасною виплатою соціального забезпечення застрахованим особам; 4) право на звернення до робочих органів відділень Фонду з питань матеріального соціального забезпечення, а також у разі невиконання роботодавцем рішень комісії (уповноваженого). Щодо соціальних фондів, то для них характерне наступне: 1) соціальні страхові фонди - це юридичні особи, які наділені спеціальною правосудатністю, несуть самостійну відповідальність; 2) соціальні страхові фонди мають права й обов'язки, які необхідні для реалізації поставлених перед ними завдань щодо здійснення діяльності по наданню фізичним особам соціального забезпечення за рахунок указаних фондів, зокрема можливість управління державною власністю, видання актів управління, обов'язкових для платників страхових внесків, можливість застосування встановлених нормативними актами заходів примусового впливу для виконання правових приписів; 3) спосіб фінансування

страхового забезпечення - виключно за рахунок страхових внесків; 4) принципи цільового використання коштів, позабюджетності й неприбутковості соціальних страхових фондів; 5) наявність державно-владних повноважень щодо контролю за формуванням і витрачанням коштів страхових фондів. Роботодавець як суб'єкт соціального страхування характеризується наступним: 1) наділений повноваженнями щодо можливості вступати в трудові відносини; 2) роботодавець зобов'язаний стати на облік у відповідні фонди страхування; 3) роботодавець зобов'язаний щомісячно сплачувати в належному розмірі страхові внески органу, який має повноваження на збір та акумуляцію страхових внесків; 4) роботодавець зобов'язаний вести облік нараховувань і сплати страхових внесків; 5) роботодавець повинен після прийняття рішення комісії по соціальному страхуванню щодо сплати страхового забезпечення виплачувати певні види страхового забезпечення застрахованим особам; 6) у разі проведення перевірок пред'являти страховику документи з обліку страхових внесків, підтвердження стажу й заробітної плати застрахованої особи, щодо витрачання коштів обов'язкового соціального страхування у випадках, передбачених законами про конкретні види обов'язкового соціального страхування; 7) роботодавець зобов'язаний здійснювати дії з охорони здоров'я працівників; 8) нести відповідальність роботодавця за страхові виплати.

Література

1. Курс російського трудового права. / Под общ. ред.: С.П. Маврина, А.С. Пашкова, Е.Б. Хохлова - Т. 1. - Часть общая. СПб., 1996. - 576 с.
2. Гинцбург Л.Я. Социалистическое трудовое правоотношение / Л.Я. Гинцбург; Отв. ред.: Р.З. Лившиц - М.: Наука, 1977. - 310 с.
3. Советское трудовое право: Учеб. / Под ред. Н.Г. Александрова. - М., 1972. - 576 с.
4. Максьюк О. Правовий статус керівника підприємства, установи та організації (роботодавця) / О. Максьюк // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. - 2014. - Спецвипуск № 1. - С. 282-283.
5. Хохлов Е.Б. Курс російського трудового права. Часть общая. В 3-х томах. - Т. 1. / А.В. Гребенщиков, С.П. Маврин, Е.Б. Хохлов; Под общ. ред.: С.П. Маврин, А.С. Пашков, Е.Б. Хохлов - С.-Пб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1996. - 573 с.
6. Внутренний трудовой распорядок на предприятии / В.Н. Смирнов - Изд-во Ленингр. ун-та, 1980. - 159 с.
7. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове

державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 № 2464-VI // Відомості Верховної Ради України. - 2011. - № 2-3. - С. 11.

8. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності: Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV // Відомості Верховної Ради України. - 1999. - № 46-47. - С. 403.

9. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 № 1533-III // Відомості Верховної Ради України. - 2000. - № 22. - С. 171.

10. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням: Закон України від 18.01.2001 № 2240-III // Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 14. - С. 71.

11. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 49. - С. 376.

12. Синчук С.М. Право соціального забезпечення України [Текст]: навчальний посібник / С.М. Синчук, В.Я. Бурак. - 2-ге вид., перероб. і доп. - К.: Знання, 2006. - 318 с.

13. Про загальнообов'язкове державне медичне страхування: Проект Закону від 05.04.2013 № 2597-1. - [Електронний ресурс]: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46465.

14. Бюджетний Кодекс: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI // Голос України // 2010. - № 143.

15. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 № 16/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. - 1998. - № 23. - С. 121.

16. Пришва Н.Ю. Правові проблеми регулювання обов'язкових платежів: Автореф. дис... д-ра юрид. наук. / Н.Ю. Пришва; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. - К., 2004. - 39 с.

17. Про Положення про Пенсійний фонд України: Указ Президента України від 06.04.2011 № 384/2011. - [Електронний ресурс]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/384/2011>

Боднарук М.І.,
кандидат медичних наук,
доцент кафедри цивільного права ЧНУ,
голова профспілкового комітету працівників
Надійшла до редакції: 07.10.2014